

**La repressió cultural a la Conca
de Barberà durant la dictadura de
Primo de Rivera (1923-1930)***

Sònia Gual i Miró

• La repressió cultural a la Conca de Barberà durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*

• Sònia Gual i Miró

• *sgualm@uoc.edu

• **Resum:** Anàlisi de la repressió cultural a la llengua i la cultura catalana durant la dictadura de Miguel Primo de Rivera a la Conca de Barberà, especialment a Montblanc, a través de la correspondència, les actes municipals, les associacions i complementàriament, la premsa.

• **Paraules clau:** Catalanisme, separatisme, llengua catalana, associacionisme.

Introducció

La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) representà un període de canvis profunds per al conjunt del Regne d'Espanya. Pel que fa referència a Catalunya, l'actuació del Directori, primer Militar i després Civil, suposà una etapa de repressió cultural i nacional. La persecució lingüística en fou un dels trets més distintius, però tingué efectes sobre qualsevol manifestació de catalanitat tradicional, religiosa o folklòrica. També va incidir en la vida diària de la població, que veia alterada la informació que rebia, la prohibició de certes formes de sociabilitat i de la participació política per la defensa d'uns interessos catalans. Per contra, d'acord amb el model militarista, centralitzador i uniformitzador del règim, es volgué imposar una espanyolització de la població catalana a partir d'iniciatives diverses. Catalunya fou el lloc on es cultivà l'ambient necessari per la dictadura, amb una burgesia organitzada i un proletariat actiu i en part revolucionari, però, a més, amb una tendència política a l'alça de conscienciament nacional. El separatisme català, malgrat ésser reconegut com a factor precipitant del cop, moltes vegades ha rebut un tractament secundari o si més no complementari.

Les referències a la qüestió catalana que trobem en molts dels escrits de Primo, tant amb anterioritat com amb posterioritat al cop, semblen confirmar que l'auge de la conscienciament nacional i radicalització política tingueren un paper decisiu en el pronunciament.

Tant Primo com els altres generals conspiradors tenien una marcada opinió unitària d'Espanya i també anticatalanista, tot i que ocultaren el seu caràcter per atreure's la burgesia regionalista de la Lliga, i es desemmascararen

després. És a dir, mentre que en un principi els compromisos de respectar les peculiaritats catalanes i l'autonomia que havia promès a la burgesia regionalista de la Lliga portaren a una «tolerància ambigua», el règim s'anà decantant cap a un nacionalisme centralitzador i totalment repressor de qualsevol particularitat¹. Val a dir que fou el sector oligàrquic de la Lliga, el que més desconfiava del regionalisme, el que va establir els contactes més directes amb el dictador. D'altra banda, una part considerable de la burgesia catalana donava suport a les posicions espanyolistes de la *Unión Monárquica Nacional*.

A més, si bé tots els factors que precipitaren la caiguda del règim parlamentari, el setembre de 1923 estaven en una situació decreixent, en vies de solució o d'estabilització, el catalanisme era una força en augment¹. Sembla que no hem de desestimar el pes de la qüestió catalana, tenint en compte que el mateix Primo declarava el 16 de setembre una anticipació del que després seria «*Antes roja que rota*», afirmant que «*Entre los delitos del sindicalismo (...) y los del separatismo, considero más graves los del separatismo. El separatismo no levantará cabeza*»².

S'evidencia també l'enorme pes que tingué la qüestió catalana en la rapidesa que s'aprovaren mesures de repressió vers la catalanitat, la qual cosa denota una preocupació especial per tal de resoldre aquest tema i una voluntat anterior d'establir un programa repressor.

Em sembla pertinent, abans de començar l'anàlisi de la repressió³, definir els termes. En el lèxic de Primo de Rivera s'utilitzà sovint el terme «separatisme», però en aquest treball parlarem de catalanitat, nacionalisme o catalanisme. No ens referirem a separatisme, ja que bona part de la repressió cultural es dirigí indistintament contra tota mostra cultural o folklòrica pròpia, sense ser imprescindible una definició política a favor de l'emancipació política de Catalunya -a vegades provocant fins i tot contradicció en l'assimilació sota un mateix concepte de grups que diferien molt ideològicament-.

L'ambient català -i no ens referim al de desordre públic, sinó a la radicalització nacionalista- tingué un paper important en l'avançament de la data del cop d'estat. El mateix Primo reconegué que els fets de la Diada havien accelerat les accions, previstes pel dia catorze. Aquell dia es reuniren a Barcelona representants d'Acció Catalana, bascs del Partit Nacionalista Basc i gallecs, integrants del Pacte Galeusca. A la manifestació, que va ser dissolta mitjançant la força, es va trepitjar una bandera espanyola, es cridà «Mort a Espanya» i «Visca la República»⁴.

El moviment d'emancipacions nacionals dels col·lectius català, basc i gallec, quedava així estroncat i el cop s'havia produït també, per evitar que aquest moviment es cohesionés⁵.

El divuit de setembre de 1923 Primo de Rivera emeté un *Real Decreto contra el separatismo*. Ja en el preàmbul el mateix Primo signava «*de los males patrios que más demandan urgente y severo remedio, es el sentimiento, propaganda y actuación separatista, que viene haciéndose por odiosas minorías*» i establia mesures dures en aquest decret perquè «*ha de purgarlas*

(les regions) *antes del virus que presenta la menor confusión y más pequeño equívoco en sentimientos (...)*».

Establia que els delictes contra la seguretat i la unitat de la pàtria serien jutjats per tribunals militars -i s'entenia per aquells, tots els que tendessin a disgregar-la, restar-li fortalesa i rebaixar el seu concepte, fos mitjançant la paraula escrita o «*por cualquier otro medio mecánico o gráfico de publicidad o difusión o por cualquier otro acto o manifestación*»-. No es podia hissar cap bandera en edificis o llocs oficials que no fos l'espanyola, exceptuant les banderes estrangeres (Art.1).

El segon article enumerava les penes a les que hom s'havia d'enfrontar⁶. No establia penes per utilitzar el català o altres idiomes que no fossin el castellà en cançons, balls, costums, però en els actes oficials les autoritats no podien parlar cap altre idioma que no fos l'espanyol. Tot i que els ajuntaments en el seu funcionament intern podien utilitzar el català, havia d'estar en castellà tota la documentació oficial que expedien⁷.

El règim es caracteritzà cada cop més per la persecució a les peculiaritats catalanes i es rebel·là hostil a qualsevol tipus d'autonomia per Catalunya, que confoia, com ja hem apuntat, amb separatisme. Com que el separatisme era un delictes greu, un decret de febrer de 1924 establia la destitució de qualsevol mestre que ensenyés doctrines contra la unitat de la pàtria.

La repressió a la Conca de Barberà

El present estudi ofereix al lector una primera aproximació sobre la repressió cultural, sobretot a Montblanc i a l'Espluga de Francolí, poblacions que poden servir de mostra per a la resta de la comarca.

Manquen estudis historiogràfics sobre aquest període a la Conca i més encara al voltant de la qüestió de la repressió cultural i, evidentment, de foment del nacionalisme espanyol. A més, no disposem d'una documentació apropiada per a estudiar l'abast d'aquest tipus de repressió. És a dir, no tenim a l'abast fonts que tractin directament de l'impacte del nou règim polític sobre el catalanisme, cosa que ens obliga a emprar fonts que ofereixen notícies a partir de les quals podem elaborar unes conclusions aproximatives.

D'aquesta manera, ens hem servit principalment de tres fonts primàries que ens donen notícia sobre l'abast de la repressió del catalanisme i el foment del nacionalisme espanyol: la correspondència municipal, les actes dels plens i les associacions⁸. La correspondència municipal d'entrada i sortida ens mostra, per una banda, les ordres d'obligat compliment que rebien els ajuntaments tractats des dels aparells de control que disposava el règim -sobretot emanaven del governador civil i del delegat governatiu- i per altra, les disposicions que sorgien des de l'alcaldia, que no responien necessàriament a directrius superiors, sinó a la pròpia voluntat o a elements que s'escapen de la nostra anàlisi.

La correspondència municipal de l'Espluga de Francolí i de Montblanc ens aporta algunes dades interessants. El conjunt de notes que es presenta

a continuació ofereix una visió parcial i ens aproxima a la vida quotidiana sota la repressió, alhora que il·lustra l'organigrama del poder.

En primer lloc, tractarem la correspondència que traspua un foment de l'espanyolisme.

El 12 d'octubre de 1923 s'obligà a la celebració de la *Fiesta de la Raza*, i s'hissà la bandera espanyola al jutjat i a l'ajuntament⁹. El 21 del mateix mes, per ordre oficial, es féu una missa oficial a Santa Maria la Major, i a la resta de pobles de la comarca, per pregar per la sort del Directori i d'Espanya¹⁰. A part del cap del Sometent, el cap de la Guàrdia Civil i un membre de la junta de l'Hospital, «els fidels assistents», a Montblanc, «hi eren comptats amb els dits»¹¹.

Josep M. Cabré, mestre de l'escola pública elemental de nens de Montblanc, el 22 d'octubre de 1923 informava a l'alcalde que la *Superioridad* li havia recordat recentment que «*en el frontispicio de las escuelas nacionales*» calia que onegés la bandera espanyola, «*durante las horas de clase*»¹². El vuit de novembre del mateix any del cop, l'Ajuntament acordà regalar una bandera espanyola al quarter de la Guàrdia Civil de Montblanc i autoritzà l'alcalde, Eduard Xalapeira, a fer-ne l'adquisició¹³. En un sentit similar, l'Ajuntament de l'Espluga comunicava al tinent coronel de la Guàrdia Civil de Tarragona que intercedís per aconseguir autorització per a la benedicció i lliurament de la bandera espanyola a la Guàrdia Civil de l'Espluga¹⁴. Ambdós casos tracten sobre el canvi de règim simbòlic que des de la instauració del nou règim es féu palès a la Conca.

Una figura molt important del règim a la comarca, sobretot per les seves funcions de perseguidor del separatisme i de foment del patriotisme espanyol, fou el delegat governatiu militar. Aquesta figura es creà per Reial Decret el 21 d'octubre de 1923 i era ocupada sempre per un cap o capità de l'exèrcit, que s'instal·laria a cada cap de partit judicial¹⁵. El 16 de desembre de 1923 prenia possessió del càrrec de delegat governatiu del partit de Montblanc Cecilio Fernández Simeón, comandant d'infanteria. En el seu discurs de presentació davant dels membres del nou consistori, deixà ben clar la seva posició davant qualsevol indici de separatisme: «*respetaremos todas las ideas políticas, clasificando a los hombres por su honradez y por el fiel cumplimiento de sus deberes ciudadanos, pero que no se considera idea política el nacionalismo o separatismo que considera como delito de lesa patria*»¹⁶.

El Seny Gros ens dóna notícia sobre les festes que se celebraren a Montblanc el 20 de juliol de 1924, a les quals hi van assistir el Capità General de Catalunya, el president de la Mancomunitat, el Governador Civil i altres personalitats. El setmanari informava de les diverses activitats que es produïren per tal de fomentar l'espanyolisme, i que el dia va veure «repic de campanes, formació dels nois a les escoles, ostentant banderetes espanyoles, recepció popular a la Casa de la Vila, benedicció d'una bandera, que ofrena l'Ajuntament a la Guàrdia Civil (...) i concerts per una xaranga militar a la plaça. Demés, se recomana a tots els veïns que empaltin els balcons, millor amb banderes espanyoles i a les senyores i senyorettes que l'ostentin en el pit llur»¹⁷.

El nou ajuntament de Montblanc fou convidat a l'homenatge que es féu a Madrid al rei Alfons XIII, el gener de 1925. No trobem cap notícia, ni a la premsa comarcal ni en les actes municipals, sobre la representació conseqüent en aquell acte, però sabem del cert que algú va anar-hi a través d'una carta de la Germandat Sagramental del Castillo de las Guardas (Sevilla) a l'Ajuntament de Montblanc. El motiu de la felicitació que els fan arribar és clara, i és que la Germandat *«acordó igualmente por unánime consentimiento de todos sus cofrades elevar al Ayuntamiento (...), entusiasta felicitación por la parte activa tomada en dicho homenaje y muy especialmente por haber sido el primer Ayuntamiento de España que à nombrado Alcalde honorario a S.A.R el Príncipe de Asturias, con lo cual habéis contribuido grandemente a desmentir el divorcio que algunos creían ver entre Cataluña y España»*.

Si hi ha un dels aspectes tractats en la correspondència que és d'especial interès, aquest és el nomenclàtor de carrers. La repressió lingüística afectà els noms dels carrers, els quals es van haver de retolar o bé en ambdós llengües, o bé a vegades s'obligà directament a canviar-ne el nom. El setze de novembre de 1925 el delegat governatiu advertia l'alcalde de Montblanc que als seus predecessors en el càrrec, els senyors Xalapeira, Garriga i Panadès *«les tenía reiteradamente indicado que se procediera a la rotulación de las calles y plazas de esta población en español, junto a las placas que hay actualmente en catalán»* i afegia que, en cas de no poder-se efectuar la nova retolació al complet, es comencés pels carrers i places més importants¹⁸.

Sabem que el 8 de maig de 1926, la placa d'Enric Prat de la Riba havia estat arrencada de l'actual Plaça Major de Montblanc, per ordre governativa i havia passat a denominar «la placeta que es forma passat el Portal del Bové o sigui on hi ha la Font Nova»¹⁹. D'altres vegades, trobem decisions més concretes que no emanaven de cap autoritat superior. Per exemple, el 25 d'abril de 1929, l'Ajuntament de l'Espluga notificava al Governador Civil i al Capità General que l'Ajuntament havia acordat canviar el nom de la carretera de Montblanc pel de «Reina María Cristina» i el de la carretera de l'Espluga²⁰.

El 21 d'octubre de 1925, l'Ajuntament de l'Espluga de Francolí trameté una carta a l'alcalde de Tarragona per a confirmar-li l'adhesió a l'homenatge a Primo de Rivera, amb l'obsequi de la insígnia de las Grandes Cruces, i col·laborà amb la quantitat de deu pessetes²¹.

Ja en l'últim any complet del règim, el 1929, ens trobem amb una interessant correspondència, referent als exercicis d'educació ciutadana i premilitar que s'havien de fer a Montblanc. Des del triomf del cop, el règim començà a dissenyar un sistema d'educació de masses, en el qual es pretenia adoctrinar, sobretot als joves, en uns principis nacionalistes espanyols, militaristes i autoritaris. Des de l'inici del període, Primo reformà el model d'educació premilitar ja existent en la Restauració, però no fou fins 1929 quan es creà el *Servicio Nacional de Educación Física Ciudadana y Premilitar* (SNEFCP), sota la *dirección estatal del general Villalba*. L'estructura d'aquest organisme tenia a la seva cúspide el general Villalba, seguidament dels

governadors civils i seguidament, els oficials, els quals havien de donar conferències patriòtiques que se celebrarien els diumenges i els festius i dirigirien els programes de gimnàstica i educació premilitar.

Les conferències havien de ser l'instrument per a la nacionallització espanyola de les masses, i així tallar d'arrel l'esquerranització que es produïa en el sector agrari. El dossier que referim ens revela la informació valuosa de la implantació del SNEFCP a la Conca de Barberà. El comandant cap local de Montblanc del «*Servicio Nacional de Educación Física Ciudadana y Premilitar*» (SNEFCP) escrivia el cinc d'agost a l'alcalde de la vila perquè cooperés i convoqués els nois d'entre 18 i 21 anys de Montblanc, Lilla, la Guàrdia dels Prats i de les masies, els quals eren els qui havien de rebre aquesta instrucció. Posem especial èmfasi en aquesta correspondència perquè la instrucció que varen rebre aquests nois no estava orientada tan sols en un aspecte físic sinó que es va fer servir l'exèrcit per nacionalitzar les masses.

El comandant de cavalleria Fernando Ochoa exigia la participació de l'alcalde en una «*actuación tan interesante y transcendental y de importancia tan indiscutible para el progresivo mejoramiento y perfeccionamiento futuro de nuestra raza en sus aspectos físico, moral e intelectual*» i posà en el seu coneixement diverses disposicions que afectaven l'alcalde.

En primer lloc, li comunicava que segons la Reial Ordre del Consell de Ministres núm. 116, de 2 de març de 1929, l'alcaldia havia de col·laborar amb el cap local d'EFCyP, i això bàsicament consistia a facilitar-li locals per fer les conferències, camps per realitzar l'exercici físic i a convocar en els dies festius els adults per a les sessions patriòtiques i els joves de 18 a 21 anys per a la instrucció premilitar.

Li feia saber també que segons les possibilitats econòmiques del municipi, l'alcalde hauria de finançar la instal·lació de camps de tir, gimnasos, material per a l'exercici físic... Mentre no poguessin fer-se càrrec de l'adquisició directa de terrenys o l'edificació de gimnasos, calia que les persones que tinguessin terrenys en condicions, els cedissin.

Tenim notícies també que a Vimbodí, en el centre que rebia el nom de Foment Parroquial de Cultura, des de 1929 es feien pràctiques militars a càrrec d'un militar de Tarragona. Hi acudien nois al voltant dels divuit anys d'edat, de la Conca (l'Espluga de F.) i les Garrigues (Vinaixa, l'Albi). Feien pràctiques de «*Tiro Nacional*», entre d'altres instruccions militars²².

En segon lloc, les fonts ens parlen d'una repressió del catalanisme, a voltes subtil, a voltes descarnada, però sens dubte constant durant el període.

El disset de desembre de 1923 el Governador Civil de Tarragona demanà a l'alcalde de Montblanc, Eduard Xalapeira, la immediata remissió de l'acord adoptat per l'Ajuntament l'octubre de 1922, amb constància de les signatures dels que el van presentar i dels regidors que el van aprovar. Aquesta carta no en detalla els noms, però deduïm que es volia controlar aquestes persones per la seva ideologia catalanista, ja que proclamaren «el fet de Catalunya

nació», reclamaren per a la nació catalana «el dret de regir-se per un govern propi» i declararen «la voluntat del poble de Montblanc a ajudar la institució d'aquest govern «el qual ha de conduir la nació catalana a cumplir els seus destins en la història dels pobles»²³. El 1922 el CADCI havia decidit de dur a terme una sèrie d'actuacions que havien d'assenyalar una fita en el moviment nacionalista de Catalunya. Per donar relleu a l'objectiu, va convidar a tots els municipis catalans a adherir-se a una declaració el text de la qual seria objecte de repressió, com comprovem en el cas montblanquí²⁴.

La Nova Conca, dóna notícia de la repressió lingüística que afectava àmbits diversos de la vida quotidiana dels montblanquins des de la publicació del Decret contra el separatisme «Aquí a la nostra vila hem notat que d'ençà d'aquell dixós decret, el nostre municipi ha comès un mal-tort a la nostra llengua (...). Un d'aquests mal-tort és que'ls serens no cantin en català. L'altre és que els pregons tampoc s'hi facin»²⁵. Aquestes accions eren denunciades pel setmanari, pel fet que el decret no les prohibia, però l'Ajuntament les havia imposades igualment.

També el setembre de 1923 es produí un atac als símbols catalans, quan uns desconeguts es van dedicar a pintar de blanc els escuts de Catalunya que hi havia gravats a la pedra de les parets de molts indrets o centres²⁶. En un breu que aparegué a la premsa el dia 22, titulat «Efectes del nou règim» s'explicava que «han sigut emblanquinats els escuts de Catalunya i el de Montblanc de la Joventut Nacionalista». Afegia, a més, que «ha sigut retornat del Jutjat Municipal un document del metge d'aquesta vila en Carles Andreu per estar redactat en català»²⁷.

L'1 d'octubre de 1925 l'alcalde de Montblanc rebia l'ordre del delegat governatiu de «*proceder con interés y urgencia a recoger todos los Butletins de Estat Català que se hayan recibido en el Ayuntamiento o en el pueblo y los que en lo sucesivo se reciban, remitiéndomelos para cumplimentar una orden de la superioridad*»²⁸.

La repressió anà més enllà dels símbols i de les censuren en les publicacions, i afectà també persones individuals. El cas del qual tenim més informació és *l'affair Pau Queralt*. Mossèn Pau Queralt i Gaya era un prevere de Montblanc. Fou l'ànima de la restauració de Sant Miquel i un reputat historiador, de fermes conviccions que integrariem en el catalanisme catòlic²⁹. També fou arxiver de la comunitat de preveres de Montblanc durant uns anys, i des dels seus primers números estigué lligat a la publicació *Aires de la Conca*, on firmava amb les sigles P. Q.

La notícia que tenim en la correspondència d'entrada és de 10 de maig de 1927. El comandant s'adreçà a l'alcalde de Montblanc, Jesús Hernández, i li demanà que remetés al jutjat còpia «*de algunos escritos separatistas de Pau Queralt*» o l'informés de si havien estat tramesos al Governador Civil de Tarragona. Tot això «*con motivo de causa (contra Pau Queralt) por delito contra la integridad de la Patria*»³⁰. Una nota al marge indica «*Contestado. 18-5-28*».

Hem d'esperar a veure una notícia a *Aires de la Conca* de 1930 per obtenir més informació sobre aquest afer que bategen com «La Campanada». Segons explica aquesta publicació, un tal Torres Quixano encetà una campanya contra Mn. Pau Queralt i per això «arreplegà tot cofoi uns rumors inconcrets, vagues, que algun malintencionat posà en circulació sobre la negativa a donar la primera Comunió a una noia «que no sabia la doctrina en català» i sobre unes frases despectives contra els castellans, no contra uns castellans determinats, sinó contra tots.» Llavors Torres Quixano hauria utilitzat aquests rumors i n'hauria culpats Pau Queralt. *Aires de la Conca* posa l'accent en la col·laboració que Torres Quixano rebé de l'alcalde per tal d'empendre una acusació més dura. Amb l'ajut de l'alcalde, li fou possible incloure a Pau Queralt, juntament amb Albert Talavera, a la llista negra del Governador Civil com a «*separatista peligroso*».

En l'atestat iniciat contra Pau Queralt, Torres Quixano el definí com «*tenebroso separatista*» i justificà la causa en contra seva amb els rumors, i fent menció també a la relació de Pau Queralt amb Cuba, atenent a la recepció d'algunes publicacions cubanes, a més de «les declaracions de dos o tres castellans residents a la vila que demostraren més lleugeresa que bona voluntat».

El diari afegeix que Torres aconseguí crear un gran rebombori entre els militars tarragonins, i que fins i tot s'inicià un clima de possible violència. Fou llavors quan la capitania general de Catalunya manà obrir una causa contra Pau Queralt, la instrucció de la qual confià al comandant jutge del Regiment d'Infanteria de Luchana, número 28.

El quinzenal explica com llavors l'alcalde i el mateix Quixano no s'estaven de dir que Pau Queralt ho passaria molt malament i que, «la gent, que s'ho creia, tenia un pànic terrible, no tant per P. Q. com per ella mateixa, car, realment, uns tals procediments pertanyen a l'època del terror».

No obstant això, segons s'explica el sumari només estigué basat en rumors que no es podien justificar i en declaracions indemostrables, com les dels castellans. I aclareix sobre els rumors que «aquella noia no pogué combregar perquè resulta que no sabia doctrina en cap idioma conegut, i per això no l'admeté a combregar i encara que el mossèn ecònom es digués Mossèn Pau, en realitat eren dues persones distintes (...) P. Q. ni pertanyia a la parròquia de la dona (...). Quant a les paraules despectives que es suposaven dites a l'estació va quedar que era una pura llegenda, inventada (...) que degué fer córrer algun malintencionat». Amb aquesta falta d'evidències, l'auditor de guerra el féu lliure³¹.

L'acusació per separatisme fou motiu de persecució i d'assenyalament, com a conseqüència d'odis personals i enveges, i a vegades sense cap mena de fonament ideològic. Hem vist el cas de Mn. Pau Queralt, qui realment responia a unes idees catalanistes, a qui es perseguí i acusà sense base real. No obstant això, també trobem el cas de Josep M. Bernat, de l'Espluga de Francolí, el qual, el 25 de març de 1924, envià una instància al delegat governatiu on deia: «*Según rumores esparcidos ante la opinión pública de esta villa,*

he sido señalado con el dictado de separatista ante V.S. el día de su visita a esta (...) Y considerándome altamente ofendido me apresuro a dirigirme a V.S. para desvirtuar y desmentir tal información, pues bien conocidos son mis ideales tradicionalistas y mis sentimientos patrióticos por todos los habitantes de esta población y una de las pruebas que presento es la de haber ondeado la bandera española en casa en los días de grandes festividades y si bien me congratulo que tal ofensa haya sido causa de no haber sido elegido concejal en esta ocasión, me atrevo señalarle el motivo de mi satisfacción que no es otro, que el no querer actuar en la administración actual por ser una actuación genuina del barrido régimen presidida por su mismo cacique»³². Aquest cas evidencia que el separatisme era utilitzat com un estigma per marcar tots els dissidents.

El tercer cas documentat d'actuació contra persones concretes el podem trobar en la figura de l'advocat i cooperativista sarraenc Albert Talavera Sabater, col·laborador d'*Aires de la Conca* i de marcada ideologia catalanista³³. Hagué de fer front a una multa de mil pessetes per «*haberse comprobado la falsedad de las graves acusaciones e injuriosos conceptos, formulados contra el Teniente, jefe de Línea de la Guardia Civil de dicho pueblo*» (de Montblanc)³⁴. A més, sembla que fou víctima de la persecució de Torres, qui obsessionat amb la detenció de Mn. Pau Queralt, concentrà la seva actuació contra Albert Talavera³⁵.

El novembre de 1927, a causa de les primeres mostres d'una oposició més organitzada i més forta, el Governador Civil escrivia a l'alcalde de Montblanc, en una circular reservada, «*Tiene noticias este Gobierno Civil de que a las alcaldías de esta provincia llegan folletos, manifiestos y distintos impresos; unos con caracter separatista, otros republicano y todos (de forma más o menos correcta), atentando a la seguridad del Estado*». Per això li demanà «*sin dudar de su lealtad y patriotismo*» que si li arribés res d'allò referit a les seves mans, li remetés directament i que se l'informés dels veïns que rebien o difonien els escrits.

Un cop fet l'esment a aquests fets de repressió al catalanisme, creiem oportú deixar constància de l'escrit que ens llegà Enric Xaruba i Buldó, escriptor conquenc, en una obra de 1936. És valuós perquè aporta una valoració del sentiment catalanista de la mà d'un autor local:

«Si la indocilitat dels catalans -més d'una vegada combatuda per abortar en flor el seu esperit autonomista titllant-la de separatisme- es feu tan evident els darrers anys de la Dictadura [de Primo de Rivera] va ésser motivat per la despòtica intolerància amb que va ésser tractada tota aspiració nascuda del cor del seu poble. I, aleshores, perquè negar-ho? Havia germinat ací quelcom d'epidèmia separatista. On no existia mentre durà aquella època dissortada? Arreu del país (s'hi podia trobar). Tot ciutadà liberal era separatista al seu poble. Per qué no? Hom pagava els tributs sense que fosin ateses les necessitats de les comarques; les lleis eren administrades amb un criteri obertament unilateral; era il·lícit defugir els nostres compromisos amb l'Estat, en canvi ell negligia els seus deures prop nosaltres i la corruptela era norma

a les altes esferes de la política nacional... Davant de tot això, perquè Catalunya no podia donar vida a un sentiment nacionalista?»³⁶.

La darrera font emprada per a conèixer la repressió és la referent a l'associacionisme. Des d'inicis del segle XX moltes de les entitats tenien com a denominador comú la seva catalanitat. Entorn als anys vint, a Catalunya es produí la vitalització de l'associacionisme vinculat a partits polítics o moviments de caràcter catalanista, molts nacionalistes i d'una marcada orientació política, que prendran la forma de centres culturals, entitats excursionistes, esportives, agrupacions, etc³⁷.

El ritme de fundació d'associacions a la Conca de Barberà, analitzat per períodes, ens mostra una davallada de l'empenta de l'associacionisme en el conjunt de la comarca durant la dècada dels anys vint³⁸.

	1900-1909	1910-1919	1920-1929	1930-1939
Conca de Barberà	48	49	32	79
Montblanc	8	7	10	25

Les dades estrictament numèriques indiquen un lleuger descens de l'impuls associacionista en el període estudiat respecte la dècada de 1910-1919, i sobretot, l'espectacular eclosió del moviment associatiu als anys trenta. Ara bé, hem cregut convenient matitzar aquestes dades, ja que comprenen tres anys que no corresponen a la dictadura, i per tant, fem constar que de les 32 associacions que es fundaren a la dècada de 1920, tan sols 16, la meitat, ho feren durant el període dictatorial. És a dir, l'activitat fundacional fou la mateixa en tres anys, que en set.

Si analitzem la naturalesa de les setze associacions que es crearen durant el període 1923-1930 a tota la comarca obtenim els següents resultats:

- Societats esportives o recreatives: Atlètic Futbol Club i Futbol Club Montblanquí, ambdues de Montblanc i fundades el 1924; Societat de Caçadors de Rocafort de Queralt, el 1925; i Unió Esportiva Espluga, el 1929.

- Entitats obreres: associació de parcers i jornalers (1927, Barberà de la Conca).

- Cooperatives de producció o de consum: Societat de treballadors agrícoles (1925, Solivella) i Cooperativa popular El Treball (1926, Montblanc).

- Societats corals: El Pensament i Orfeó Montblanquí, ambdues el 1926 a Montblanc.

- Centres culturals: Centre de Lectura (1924, Montblanc) i Centre Cultural (1927, L'Espluga de Francolí).

- Agrícoles: Foment agrícola (1924, Conesa) i Unió Agrícola (1924, Vilaverd).

- Altres: Foment de Vilaverd (1925), Agrupació de mestres del partit de Montblanc (1926), Hospital Municipal de Montblanc (1927).

Destaquem la manca d'associacionisme al voltant d'entitats polítiques i la creació de tan sols dos centres culturals.

Aquestes entitats de nova creació van conviure amb moltes d'altres que ja existien, i algunes, de marcat caire nacionalista, van desaparèixer.

Ja hem incidit en el teixit associatiu, però ens centrarem ara en alguns casos de repressió del catalanisme o bé del foment de l'espanyolisme que es produïren en associacions de l'Espluga de Francolí, Montblanc i Santa Coloma de Queralt.

En el cas de l'Espluga, el 1927 es fundà el Centre Cultural, que segons els seus estatuts tenia caràcter catòlic, apolític i el seu objecte era el foment de l'activitat catòlica. El cert és que aglutinà les tendències dretanes i va saber atreure el jovent, a través d'un desplegament de seccions de l'entitat: secció dramàtica, orfeó, secció excursionista, biblioteca pública i una escola obrera gratuïta que havia tingut uns noranta alumnes de tota tendència política i sense recursos econòmics³⁹. Aquest cas de l'impuls de l'associacionisme de caire tradicionalista i catòlic és significant, però per l'estudi de la repressió que ens ocupa ens centrarem en dos casos exemplificants de clausura d'entitats.

En primer lloc, a Santa Coloma de Queralt es clausurà la Joventut Nacionalista Corpus de Sang, per ordre governativa del 29 de setembre de 1923. L'entitat havia estat fundada el trenta de setembre de 1920, i era la nova denominació que rebia la Joventut Tradicionalista.

El cas més paradigmàtic el representa el Centre de Lectura de Montblanc. Aquesta entitat s'havia fundat el 22 de gener de 1924. El dia 24 de febrer de 1926, el delegat governatiu notificava a l'alcalde de Montblanc una disposició derivada d'uns fets que tingueren lloc entre els membres del Centre de Lectura, entitat coneguda abans amb el nom de Joventut Nacionalista, adherida a la Lliga, i que popularment rebia el nom d'«Els Catalans». Crec necessària la transcripció literal per l'acurada descripció dels esdeveniments de Carnaval:

«Habiendo tenido conocimiento que con motivo de los últimos carnavales, fueron organizados por el Centro de Lectura de Montblanch algunos actos de significación política, tales como la colocación en la Sala de baile de un «pelele» con el característico traje de presidiario amordazado y con el número 13 invertido, al cual el público ha dado la interpretación de «Cataluña, prisionera, amordazada des del 13 de septiembre»; que la Sociedad pretendió hacer salir por las calles una música con algunos socios portadores de un cartelón con versos tendenciosos aludiendo al actual régimen, cuyos hechos prohibió el Alcalde; que el martes después de carnaval se presentaron en dicha sala de baile siete mujeres disfrazadas con vestiduras encarnadas y amarillas, alternando para formar la bandera catalanista lo que los socios congregados en el local aplaudieron con entusiasmo, subrayando la significación y después del baile volvieron a reunirse las máscaras, saliendo en la misma forma y repitiéndose los aplausos.

Considerando que la Sociedad con sus aplausos y su tolerancia han dado marcada significación a estos punibles hechos, siendo notorio que se aprovechan las menores oportunidades para hacer demostraciones de desprecio a España y al actual gobierno, fomentando punibles ideas contrarias a la integridad de la patria.

Teniendo en cuenta, además, que a raíz de la iniciación del Directorio Militar fue clausurado un círculo que se denominava Nacionalista, domiciliado en los locales que hoy ocupa el referido Centro de Lectura, siendo público que integraban aquel los mismos elementos que forman hoy este, a quiénes se les conoce por la denominación de «Los Catalanes». Considerando que en manera alguna pueden tolerarse tales hechos sin aplicarles una debida sanción, tanto más en las actuales circunstancias; en uso de las atribuciones que me están conferidas he acordado ordenar que se proceda a la inmediata clausura de la Sociedad Centro de Lectura de Montblanch, con sus secciones anexas por tiempo indeterminado y hasta nueva orden, procediéndose al precintado de los locales, levantando las oportunas actas de que se servirá remitir un ejemplar a este Gobierno Civil a los efectos procedentes»⁴⁰.

Reproducció del segell del Centre de Lectura

Conclusions

La correspondència i les seves fonts complementàries mostren una visió complementària de la repressió que es va abatre sobre les poblacions de la Conca de Barberà arran de la instauració del nou règim militar. Les noves directrius arribaven seguint una estructura piramidal que, pel que fa la demarcació territorial, tenia al vèrtex el governador civil i a la base, l'alcalde. Amb el pas del temps, s'introduí una figura intermèdia denominada delegat governatiu. Això es reflecteix en la correspondència, que ens mostra una alcaldia obligada a complir inexorablement les disposicions superiors i esdevenir un apèndix de l'actuació dictatorial als pobles. També veiem, però, com de vegades als alcaldes no els calien disposicions espanyolitzadores, sinó que ja sortien d'ells mateixos bé perquè responien a una ideologia, bé perquè

s'avançaven als dictàmens superiors amb la voluntat de continuar en l'exercici del càrrec.

És molt àmplia la gamma de fets als quals remet la correspondència i que refermen el pes de les afirmacions anteriors: homenatges al dictador, als prohoms de la cultura castellana, l'impuls als símbols i signes espanyols en detriment dels catalans, l'enaltiment de gestes històriques espanyoles i d'altres que servien de propaganda als suposats valors patris, els canvis en la nomenclatura i retolació de les vies públiques, la repressió directa vers a persones individuals, així com l'intent d'una implantació d'educació militar i nacionalitzadora de masses.

Pel que hem vist a la Conca, l'enemic fonamental del règim era el nacionalisme català, qualificat sempre i unívocament de separatisme. Sota aquest concepte, el règim col·locava tot allò que no era espanyol. Per això, l'ensenyament nacional català fou anomenada bandera catalanista i no pas catalana. La població civil, que coneixia bé aquesta obsessió dels seus governants, podia i de fet, feia servir el separatisme com a arma d'acusació contra convilatans amb els quals mantenia enemistat.

Sobre el tercer eix documental, podem afirmar que l'acció de la dictadura paralitzà el moviment associatiu comarcal, nasqueren menys associacions que en els períodes anterior i posterior, i les que es fundaren tenien una naturalesa apolítica i per suposat, sense cap to nacionalista català.

La repressió associativa troba el seu exemple més clar en la dissolució d'*Els Catalans* arran dels fets de Carnaval, que exemplifiquen tant la resistència del poble envers el nou règim com la capacitat d'aquest per eliminar a cop de decret qualsevol manifestació que li fos contrària.

En definitiva, les fonts documentals emprades s'han mostrat suficients per il·lustrar els aspectes fonamentals de la repressió cultural a la Conca de Barberà, que sempre dugueren aparellats un foment de l'espanyolisme.

La reacció, en una comarca de base agrària i amb escàs pes de l'obrerisme, es fonamentà en no deixar perdre els costums propis i en manifestar la seva catalanitat per les vies que restaven entreobertes. La repressió els serví per reafirmar-se nacionalment i els obligà a reinventar les vies d'expressió de la catalanitat.

*El present article és una selecció del treball de fi de carrera de l'autora «La dictadura de Primo de Rivera a la Conca de Barberà (1923-1930). La repressió cultural», tutoritzat pel Dr. Joan M. Thomàs i Andreu, de la URV.

-*Rebuda*: maig 2014

-*Valoració*: Dr. Joan M. Thomàs i Andreu (URV).

-*Acceptació*: Agost 2014

Notes

- 1.- ROIG ROSICH, Josep M. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona, 1992. p.30.
- 2.- Publicat a *La Veu de Catalunya* el 16 de setembre de 1923, extret de ROIG ROSICH, J. M: *La dictadura...*, *op.cit.*, p.31.
- 3.- En aquest apartat em proposo fer un repàs breu pel panorama general a Catalunya, per tal de contextualitzar el que passarà a la Conca de Barberà. És impossible estendre'ns en tots els aspectes de la repressió cultural per manca d'espai.
- 4.- GONZÁLEZ CALBET, María Teresa. *La dictadura de Primo de Rivera. El Directorio Militar*. Madrid, 1987, p.41.
- 5.- CASTELLS BENOSA, Víctor. *Galeusca. Un ideal compartit*. Barcelona, 2008, p. 48-50.
- 6.- L'ostentació d'una bandera que no fos l'espanyola es castigava amb una multa que anava de 500 a 5.000 pessetes pel portador de l'ensinya, o bé pel propietari de l'edifici on s'ubiqués, a més d'un arrest de sis mesos; els delictes per paraula, oral o escrita, eren penats amb una multa de 500 a 5.000 pessetes, amb presó correccional que anava des de sis mesos i un dia a un any; la predicació de doctrines separatistes mitjançant l'ensenyament o la predicació de doctrines expressades a l'article primer, suposava presó correccional de un a dos anys. Les manifestacions públiques o privades referents a aquests delictes suposaven una multa de 1.000 a 10.000 pessetes i tres anys de presó correccional (Art.2).
- 7.- CASASSAS YMBERT, Jordi. *La Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Textos*. Barcelona, 1983, p. 109-111.
- 8.- Una quarta font valuosa per al nostre propòsit és la premsa comarcal, la qual considero que mereix un article propi, i que no inclourem en el present.
- 9.- *La Nova Conca*, núm.255, (13 d'octubre 1923), p.5.
- 10.- *La Nova Conca*, núm.256, (20 d'octubre 1923), p.4.
- 11.- *La Nova Conca*, núm.257, (27 d'octubre 1923), p.4.
- 12.- ACCB (Arxiu Comarcal Conca de Barberà), Fons Municipal Montblanc, Sèrie Correspondència, sign. 923.2.
- 13.- ACCB, Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament de Montblanc, 1923, f. 150v.
- 14.- AMEF (Arxiu Municipal de l'Espluga de Francolí), Registre General de Sortida de Comunicacions, sign. 363.
- 15.- GONZÁLEZ CALBET, M. T. *La dictadura...*, *op.cit.*, p.152-157.
- 16.- ACCB, Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Montblanc, 1923, f. 54v.
- 17.- *El Seny Gros*, núm.16, (19 de juliol 1924), p.3.
- 18.- ACCB, Fons Municipal, Sèrie Correspondència, sign. 924.2.
- 19.- *Aires de la Conca*, n.32, (08 de maig 1926), p.5.
- 20.- AMEF, Fons Municipal, Registre General de Sortida de Comunicacions, sign. 366.
- 21.- AMEF, Fons Municipal, Registre General de Sortida de Comunicacions, sign. 365.
- 22.- La informació sobre Vimbodí ha estat proporcionada per Alfons Alsamora i Jiballí.
- 23.- ACCB, Fons Municipal, Sèrie Correspondència, sign. 923.2.
- 24.- ROIG ROSICH, Josep M. *La dictadura...*, *op.cit.*, p.516-517.
- 25.- *La Nova Conca*, núm. 256, (20 d'octubre 1923), p.3.
- 26.- ROIG ROSICH, Josep M. *La dictadura...*, *op.cit.*, p.276.
- 27.- *La Nova Conca*, núm. 252, (22 de setembre 1923), p.4.
- 28.- ACCB, Fons Municipal, Sèrie Correspondència, sign. 925.1.
- 29.- Per a saber-ne més: GRAU PUJOL, Josep M. «El catalanisme catòlic a la Conca de Barberà a través de l'epistolari de Mn. Pau Queralt i Gaya (1903-1936)», *Aplec de Treballs*, (Montblanc), 29, (2011), p. 89-113.
- 30.- ACCB, Fons Municipal, Sèrie Correspondència, sign. 925.2
- 31.- *Aires de la Conca*, núm.123, (30 de maig de 1930), p.4-5.
- 32.- *El Francolí*, núm. 68, (15 d'abril de 1924), p.5.

- 33.- Albert Talavera disposa d'una biografia que abasta sobretot la seva aportació al cooperativisme agrari, però no hem trobat dades d'aquest fet en concret. VALLÈS MARTÍ, Josep Maria: *Albert Talavera Sabater. Un lideratge ambiciós, malaguanyat*. Valls, 2013.
- 34.- ACCB, Fons Municipal, Sèrie Correspondència, sign. 926.1.
- 35.- *Aires de la Conca*, núm.123, (30 de maig 1930), p.5.
- 36.- De l'obra inèdita «Per què tenim i volem l'autonomia?», quart. núm.13. Text mecanoscrit de 27 fulls, redactat a Reus el 1936. Consultat gràcies a la gentilesa d'Enric Alfonso Xaruba.
- 37.- ROIG ROSICH. La dictadura..., *op.cit.*, p.491.
- 38.- El quadre del ritme fundacional està extret de les dades de SOLÀ GUSSINYER, Pere. *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*. Tarragona, 1998, p.356.
- 39.- SOLÀ, Pere. *Itineraris...*, *op.cit.*, p. 357.
- 40.- ACCB. Fons Municipal, Secció Montblanc, sign. 926.1.